

ШЕВЧЕНКІВСЬКІ МОТИВИ В ТВОРЧОСТІ М. ЛАЗОРСЬКОГО

Діаспорна літературна Шевченкіана репрезентована великою кількістю творів та авторів. Назвемо хоча б таких, як І. Багрянний, П. Вакуленко, В. Гайний, Р. Завадович, Н. Замулко-Дюбуше, Іван Златокудр (Врецьона), Іван Ірлявський (І. Рошко), Олекса Кобець (О. Варавва), Г. Коцур, М. Лазорський (Коркішко), О. Лапський, Андрій Легіт (А. Ворушило), Н. Лівицька-Холодна, Є. Маланюк, І. Мадинський, Олег Ольжич (О. Кандиба), Т. Осьмачка, Яр Славутич (Г. Жученко), О. Стефанович, М. Тарновський, С. Ткачук, С. Черкасенко, Дмитро Чуб (Д. Нитченко), Аріядна Шум (А. Шумовська-Стебельська) та ін.

Миколою Лазорським (Миколою Панасовичем Коркішком, 1890-1970), українським автором із Австралії, написано чимало зразків малої та великої прози. В різні часи ці тексти привертали увагу таких дослідників, як М. Богданова, О. Гаврильченко, О. Ізарський, О. Кирилова, А. Коваленко, Г. Костюк, І. Лисенко, С. Луцій, О. Мишанич, І. Набитович, Д. Нитченко, Т. Олещенко, В. Полтавчук, В. Просалова, П. Ротач, М. Савка, Л. Скорина, В. Шевчук, Л. Яшина тощо. Окремі аспекти творчості митця висвітлювались і в наших попередніх публікаціях [2-4]. Метою цієї статті є розгляд Шевченківських мотивів у доробку письменника.

Часто героями прози М. Лазорського виступають відомі історичні діячі України та зарубіжжя, зокрема осмислюється й Шевченкова постать, мотиви Кобзареві творчості проходять через цілий ряд публікацій митця. У нарисі «Декабристи в Україні», ведучи мову про національно-визвольні процеси в рідному країні протягом ХІХ століття, митець послуговується Шевченковою характеристикою революційного діяча, даною ним у комедії «Сон», правда передає її не зовсім точно: «Жадоба волі, жадоба відродити стару Гетьманщину в її старожитніх правах не давала скніти, як правдиво казав Великий Кобзар: «Раз налите добром серце ввік не прохолоне» [1, с.15]. В оригіналі ці слова звучать дещо інакше: «Раз добром нагрите серце / Вік не прохолоне!» [5, с.235]. Т. Шевченко був у захопленні від діяльності декабристів, особливо українських. На цьому ж і наголошує М. Лазорський, проводячи лінію спадкоємності між поколіннями представників національно-визвольного руху в рідному краї. Тож у нарисі серед одержимих продовжувачів різних форм боротьби за волю України згадується й Кирило-Мефодіївське товариство, з яким була пов'язана доля Т. Шевченка, а також Братство Тарасівців, що підхопило й поширювало його ідеї на порубіжжі ХІХ і ХХ століть.

Мотив діяльності кирило-мефодіївців відлунує і в історико-біографічному оповіданні М. Лазорського «Т. Г. Шевченко в Полтаві (1845)». Як відомо, у Полтаві Т. Шевченко перебував улітку 1845 року, результатом цього візиту стали малюнки Хрестовоздвиженського монастиря та оселі І. Котляревського, що розташована біля місцевого Успенського собору. Тож в оповіданні М. Лазорського йдеться й про малярську працю Кобзаря на тлі розкішної полтавської природи та визначних місць. «...В Полтаві квітнула вже єпископська катедра Успенського собору. Було й чарівне коло – парк в центрі міста й що найголовніше був м'ясо-

жагучий липневий день з купами темних садів та зелених гаїв, всуміш з заворсклянською панорамою далеких хуторів на тлі блакитного неба й сріблястої Ворскли. Цю панораму казкової краси й уздрів наш геніяльний поет Т. Г. Шевченко. Уздрів з високої полонини біля Успенського собору...» [1, с.194]. Письменник і художник в одній особі не може не піддатись чарам цієї величної картини, сповненої різних барв і звуків, відгомонів природи та людської присутності: «Довго оглядав довкілля, довго слухав щебетання жайворонків, дослухався до дзенькоту кіс на покосах і дівочих там співів. Зідхнувши важко, взяв мляво пензля й почав викреслювати контури білої церкви. Працював хоч і старанно, а все ж не спускав з ока широкої долини, де на сонці миготіли коси» [1, с.194]. Але центральною подією твору є не живописна діяльність Кобзаря, а його зустріч із друзями – Василем Білозерським (автор називає його Володимиром), Пантелеймоном Кулішем, Миколою Костомаровим, яку влаштував Іван Головатинський, посесор будинку Івана Котляревського, чий дух відчувався присутнім у стінах цього меморіального помешкання. Не без пафосу М. Лазорський передає зворушення, яке охоплює Головатинського: «Тінь славного автора «Наталки Полтавки» вітає Великого Кобзаря у власних пенатах... І я тому всьому є свідком... Для мене це вікопомний день!» [1, с.196].

Енергетичною серцевиною оповідання стають Кобзареві рядки: «Борітеся – поборете!» [1, с.197]. Дух незламності та звитяги пронизує репліку Шевченкового друга Миколи Костомарова: «Основа основ – відродження України, коли можна, то й з гетьманом на чолі. Час зараз такий... На заході вирує молодь, в Парижі бушує Міцкевич, польська молодь знову нуртує, французька – не відстає, всі Балкани вимагають рішучих дій. Мусимо й ми користати з такої хвили зриву» [1, с.197].

Ефектним пуантом в оповіданні є Шевченкова епістола, адресована Головатинському вже з дороги: «Зустрічі ж у будинку Івана Петровича Котляревського не забуду, поки й мого віку. Не забуду й дівочих пісень з полтавських ланів, просякнутих тугою по щасливій долі. Козацький нарід багато пережив, отже, має право, зрештою, дістати святу волю в своїй, не чужій Україні. Коли ж доля схибить – нащадки сповнять мого заповіта – добувати волю гострою дідівською шаблею» [1, с.197].

Нарис М. Лазорського «Збирачі чужого» як сатира на московську імперію-загарбницю суголосно з Шевченковим «Кавказом» оповідає про боротьбу народів Абхазії, Адигеї, Дагестану, Осетії, Чечні проти поневолення росіянами. У фіналі твору митець наголошує: «Було то в часи нашого Великого Кобзаря, який у свій час (1845), блукаючи по Україні, полум'яно вітав кавказьких революціонерів вогненними словами пророка. В своєму посланні «Кавказ», писаному у Переяславі року 1845-го, Тарас Шевченко писав: «Борітеся – поборете, вам Бог помагає! За вас правда, за вас слава і воля святая!» [1, с.22].

Нарис «Вогнем і багнетом» відкривається епіграфом із Кобзарєвого послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»: «Польща впала та й вас роздавила» [1, с.23]. Автор простежує історію національно-визвольних повстань у Польщі

суголосно з долею України в тому ж московському ярмі. Зокрема йдеться й про Кирило-Мефодіївське товариство, що зазнало розгрому з боку царату, а «Т. Шевченка, М. Костомарова, П. Куліша та ін. заслано врозтіч, куди кого» [1, с.29]. Також М. Лазорський наголошує на систематичному й цілеспрямованому нищенні царським самодержавством виявів української ідентичності через заборони й цькування мови, культури, науки. Зокрема, «20 червня, 1863 року, міністер внутрішніх справ П. К. Валуєв видав наказ спеціально для України. Тим наказом безапеляційно було заборонено українське слово тільки тому, що так бажав зробити петербурзький уряд, хоч тоді вже був геніяльний наш поет Т. Шевченко й ціла плеяда могутніх його послідовників» [1, с.29].

В оповіданні «Пальма і тополя» М. Лазорський співставляє два бачення української проблеми в пореформеній Росії. З одного боку, звучить думка чужинки – американської скульпторки німецького походження Елізабет Ней, котра повірила брехливій московській пропаганді про отримання волі для іногородців в імперії внаслідок реформи 1861 року. А з іншого – лунає убивче й правдиве слово української письменниці. Марко Вовчок веде мову про дійсний стан речей в Україні, про цькування рідної мови та культури, справжнє «ярмо духовного занепаду». В ході цього обміну думками цілком доречною стає згадка про нищеного імперією Кобзаря, який і по смерті залишився для неї небезпечним та страшним: «Тепер забороняють читати твори Тараса Шевченка, бо він кличе й мертвий «рвати кайдани, кропити волю ворожою кровію» [1, с.190]. У вуста Марка Вовчка як ідейної послідовниці великого поета М. Лазорський вкладає Шевченкові заклики з його невмирущого «Заповіту».

Нарис «Пограбовані скарби» М. Лазорський відкриває епіграфом із Т. Шевченка: «На нашій – не своїй Землі» [1, с.262]. Цей проясень, узятий із Кобзарєвої поезії «Мені однаково...», що належить до циклу «В казематі», загострює сприйняття болючої істини: бездержавний народ у рамках чужої імперії всіяко нівелюється, денаціоналізується через привласнення метрополією здобутків колонізованого етносу. В епіграфі, взятому з твору Т. Шевченка, М. Лазорський подає слово «земля» з великої літери, адже Кобзар мав на увазі образ України, окраденої москалями.

Нарис «Останній кошовий» відкривається епіграфом із історичної поеми «Гайдамаки» «Гомоніла Україна, довго гомоніла...» [1, с.102], відтак постать козацького очільника Петра Калнишевського, відправленого з волі російського царату на Соловки, автор ставить у широкий контекст національно-визвольної боротьби нашого народу.

У нарисі «Рафіноване свавілля», здійснюючи огляд антиукраїнських кампаній з боку російського уряду, М. Лазорський констатує такі деталі: «Були випадки, і досить часто, коли за найденого в клясі «Кобзаря» Т. Шевченка винного виключали з гімназії. Скрізь панувала лише московська мова – і тільки московська» [1, с.274]. Але й у такій задушливій атмосфері імперії знаходилися носії української ідеї, пропагандисти рідної мови та культури: «...Пригадаймо хоч

би таких мучеників-борців за вільне слово, як наш поет, уславлений Т. Г. Шевченко, Борис Грінченко, Мальований, або Грабовський...» [1, с.274]. До діячів із України у московської влади традиційно була особлива патологічна зненависть: «Українців царат не милував, бо боявся будителів національного духу» [1, с.274]. Оповідуючи про громадські урочистості в Полтаві 1903 року з нагоди відкриття пам'ятника І. Котляревському та антиукраїнську істерію довкола цієї події з боку адміністрації, вірнопідданого чиновництва, М. Лазорський підкреслює високу національну свідомість представників патріотичних сил, що виявили свою гідність, нескореність системі московського диктату. Зокрема на заборону губернатором А. Бельгардтом виголошувати під час святкового заходу, що відбувався в театрі, промови й вітальні адреси українською мовою, «підвівся голова всіх організацій, адвокат Микола Міхновський, той Міхновський, що ще року 1891 створив у Полтаві таємне Братство Тарасівців. Твердо і владно він заявив, що нині відбувається свято українського народу, а не московського, адреси писано мовою українською, тою мовою, якою писав свої твори І. П. Котляревський. Отже, всі депутати читатимуть адреси мовою тільки українською» [1, с.275]. Коли ж влада таки наполягла на забороні такого дійства, всі учасники-українці демонстративно залишили приміщення. Той же Микола Міхновський аргументував такий чин: «Заборону читати адреси українською мовою вважаємо ганьбою для всього нашого народу, який поставив пам'ятник своєму письменникові в серці коханого нашого краю – Полтаві. Читати адреси московською мовою не будемо, бо ми її і не знаємо» [1, с.276].

У нарисі «А вже літ як триста» письменник узяв за епіграф рядки з Шевченкової комедії «Сон»: «Це той перший, що розпинав нашу Україну» [1, с.309]. Твір деталізує українофобську політику Петра I та його наступників на московському престолі, послідовне й належно організоване руйнування українського світу. Як окреме звинувачення звучить факт: «За царя Миколи I передчасно загинув гігант пророчого вільного слова, гордість нашої нації, Т. Шевченко. Він помер уже за царя Олександра II, коли в Україні впали кайдани з натруджених рук селянства, але натомість прийшов новий гнобитель в особі графа Валуєва» [1, с.314].

У нарисі-портреті «О. М. Бодянський (1806-1877)» М. Лазорський підкреслює вплив Кобзаря на визначного українського науковця, перекладача й письменника. Зокрема зазначається: «Працював він саме в часи розквіту Шевченкового генія, перед яким цей колос-вчений просто «благовів», як в своєму одному листі писав сам великий поет. Мабуть, що саме Тарас-Кобзар і наснажив О. М. Бодянського на важку працю вернигори, людини, що розгорнула навдивовиж велику роботу, що згодом стала невичерпним джерелом для подальшого розвитку нашої національної науки і культури» [1, с.347].

Як «адоратор генія Т. Шевченка», його знайомиць по листуванню постає етнограф та фольклорист М. Симонов, якому М. Лазорський присвятив нарис-портрет «Номис (1823-1901)».

У нарисі «Гетьманський дзвін» письменник послуговується епіграфом із Шевченкової поеми «Гайдамаки»: «Все йде, все минає...» [1, с.353], перегортаючи сторінки української історії, свідком яких був цей церковний витвір ще з часів І. Мазепи. Лейтмотивні в тексті Кобзареві рядки ніби відтінюють здобутки й утрати українців протягом століть – від доби Гетьманщини до епохи радянських репресій та голодоморів. «Пережито було не одне лихо. Український нарід, що так пишався своїми піснями, своїми прекрасними кобзарями, почув ще гіршу новину, гіршу з найгірших: його найкращого Кобзаря Тараса Шевченка було ув'язнено довічно, заборонено співати чудових пісень. Український нарід був пограбований москалем і вже не чув більше того, хто так наснажував його до життя, кріпив і кликав до визвольних змагів, до пробою. «Все йде, все минає» ...

Давно не стало тих, що наказували проклинати Великого Гетьмана, замовкли навіки різні Валуєви, московські намісники – люті вороги української нації, пішли в небуття й ті, що мучили в засланні нашого Великого Кобзаря. А гетьманський дзвін все висів...» [1, с.354-355].

І під ним не раз пробуркувалась свідомість українців: «Часами люди на дозвіллі нишком читали дорогоцінного «Кобзаря», в ювілейні річниці правили панахиди по мученикові, рабові Божому Тарасові» [1, с.355]. Та комуністичного терору не пережив і гетьманський дзвін. Автор детально описує розправу представників радянської влади над цим Мазепиним раритетом, фактично страту його як невгодного символу українськості. Відтак у нарисі й гетьманський дзвін, і постать Т. Шевченка сприймаються як втілення великої загрози для московської імперії, як свідчення нескореності української нації.

Шевченківські мотиви характерні й для нарисів М. Лазорського «Зірка України (1841-1920)», «Театр у Полтаві», «В титанічній боротьбі» тощо. Автор фіксує постійну життєдайну присутність незабутнього Кобзаря в думках і сподіваннях українців, засвідчує планетарний резонанс його заповітів як національного й загальнолюдського світоча.

1. Лазорський М.П. Світлотіні: збірник історичних нарисів, оповідань, статей, спогадів: 1949-1969. Мельборн: Об'єднання Українських Письменників "Слово", Австралійська Філія, 1973.400 с.

2. Немченко І. В. Антиколоніальний пафос прози Миколи Лазорського. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції: збірник наукових праць*. К., 2023. № 22. С.50-59. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/current>

3. Немченко І. В. Героїка давнини в новелістиці Миколи Лазорського. *Way Science: International Electronic Scientific and Practical Journal*. 2023. October: *Modern Movement of Science: Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Internet Conference*, October 19-20, 2023. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, С.393-395. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2023/10/Conference-Proceedings-October-19-20-2023.pdf>

4. Немченко І. В. Світ античності в художній інтерпретації Миколи Лазорського. *Грааль науки: міжнародний науковий журнал*. 2024. № 35 (січень): за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції «Science in motion: classic and modern tools and methods in scientific

investigations», 19 січня 2024 р. С.280-288. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/19.01.2024>

5. Шевченко Т. Г. Сон (комедія). *Шевченко Т. Г. Твори: у 5 т. Т.1: Поетичні твори (1837-1847)*. К.: Дніпро, 1978. С.229-243.

Немченко І.В. Шевченківські мотиви в творчості М. Лазорського. «Тарасова Гора: люди і події»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю до 210-ї річниці з дня народження Тараса Шевченка та 165-річчя його останнього приїзду в Україну. Канів, 28 травня 2024 р. / Упорядник: Л. О. Чорна. Київ: Панмедія, 2024. С.130-136.